

Tilburg University

Pleidooi voor een uitnodigende kerk

de Groot, C.N.

Published in:
Theologisch Debat

Publication date:
2005

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
de Groot, C. N. (2005). Pleidooi voor een uitnodigende kerk. *Theologisch Debat*, 2(3), 4-10.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Kees de Groot

Pleidooi voor een uitnodigende ke

1. Varianten van betrokkenheid

Gedurende een eeuw sprak het voor rooms-katholieken vrijwel vanzelf dat zij geregeld te biecht gingen en deelnamen aan de zondagse eucharistie, en dat kerkelijke functionarissen zich bemoeiden met hun liefdesleven, hun opvoedingspraktijken en hun sterven. Om deze vanzelfsprekendheid te bereiken was heel wat werk verzet. Door het opbouwen van een hecht netwerk van katholieke organisaties werd vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw een subcultuur gecreëerd waarin de rooms-katholieke kerk als het ware een monopolie had. Andere kerken, of afzien van kerkelijke deelname, kwamen voor de meesten niet in het vizier. Wat daarbij hielp is dat de meeste katholieken in Noord-Brabant, Limburg en katholieke enclaves in het noorden woonden. Maar ook dankzij het symbolisch geweld waar Erik Sengers een fraai voorbeeld van geeft, waren katholieke Nederlanders toegerust met een katholieke 'habitus' die hen echter niet enkel naar de voor hun bestemde parochiekerk voerde, maar die hun hele leven in katholiek perspectief stelde.

Sinds de tweede helft van de twintigste eeuw wordt de, algehele religieuze situatie in Nederland gekenmerkt door de afkalvende macht van de daarvoor zo enorm uitgebouwde religieuze regimes, en een bescheiden doorzetten van religieuze, in afnemende mate christelijke, overtuigingen, ervaringen en praktijken. Internationaal vergelijkende studies positioneren Nederland nu ergens tussen de Scandinavische landen en een land als Tsjechië. Kerklidmaatschap is laag, evenals de instemming met christelijke geloofsovertuigingen. Relatief weinig mensen beschouwen zichzelf als religieus en niet-christelijke geloofsovertuigingen als reïncarnatie worden hier wel aangehangen, maar zijn niet zo populair als in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk. De kortste karakterisering luidt: de meeste mensen beschouwen zich niet als kerkleden, maar helemaal ongelovig zijn ze ook niet.¹ Zo ziet de religieuze situatie er in Nederland tegenwoordig uit.

Onder de kerkleden is er een aanzienlijke groei van niet-praktiserende leden, al wordt er in Nederland nog steeds bovengemiddeld veel naar de kerk gegaan, gebeden en actief in de kerk meegewerkt.² In internationaal perspectief was het

Debat

kerkbezoek onder de Nederlandse rooms-katholieken, tot de terugval in de jaren zestig, uitzonderlijk hoog. Vooral dit kerkbezoek is sterk afgenomen; het aantal rooms-katholieken is pas gaan dalen in de jaren negentig.³ Een meerderheid van de katholieken zal de kerk vooral van binnen zien bij uitvaarten, kerstnachtsmissen, huwelijksvieringen, doopsels en eerste-communievieringen. Ze geloven wel in God of een hogere macht, geloven zoals veel Nederlanders in een leven na dit leven, vaak ook in een leven vóór dit leven, en in wonderen, en ze bidden – zelfs mensen van de jongste generatie.⁴ Hun houding ten opzichte van de kerk en haar leer is gedistantieerd. Een flinke minderheid van veertig procent katholieken zegt zichzelf niet te beschouwen als lid van een kerkgenootschap.⁵ Maar dat betekent dus niet dat ze er geen contact mee hebben.

Is dit een verhaal van louter teruggang? Nee. Mensen blijken te variëren in de wijze waarop ze zich tot hun parochie verhouden, net zoals ze dat deden vóór de massale mobilisatie tijdens de modernisering van de Nederlandse samenleving. Een meerderheid van de personen die door het instituut als parochianen worden gedefinieerd, participeren in beperkte mate. Soms gebruiken ze de kerk om er te bidden, iemand te gedenken, iets te vieren, deel van een groter geheel te zijn. Veel parochianen beschouwen zich niet als leden van een geloofsgemeenschap, maar als potentiële cliënten voor een te verlenen dienst of als ondersteuners van een instelling die maatschappelijk relevante diensten verleent. Het is een minderheid die meer intensief betrokken is – een situatie overigens, die overeenkomt met die aan het begin van de zeventiende eeuw.⁶

2. Het probleem: ter elfder ure aan komen zetten

Geïnspireerd door het individualistische paradigma van de rationele keuzetheorie, zoals deze is toegepast op de typisch Amerikaanse religieuze situatie waarin het de norm is om een religieus mens te zijn en het enkel de kwestie is bij welke 'congregation' (geloofsgemeenschap) je hoort, kan Sengers deze situatie niet anders zien dan als problematisch. Parochianen horen bij hun gemeenschap betrokken te zijn – een norm overigens die veel kerkopbouwkundigen parten speelt.⁷

Hij plaatst dit aldus geconstrueerde probleem in een theologisch verband: de kerk verkondigt het Koninkrijk van God, maar waarom zou je aan die kerk meedoen indien dat Koninkrijk er uiteindelijk voor iedereen is? Je kunt immers ook van de zegeningen van het Koninkrijk profiteren, zonder dat je je voor de komst van dat Koninkrijk hebt ingespannen. Dat is 'de kern van het probleem', aldus

werkers van het
elfde uur
niet welkom

Sengers, die blijkt uit te gaan van een verrassend inclusivistische opvatting van het Rijk Gods. Kerken verkondigen heil voor alle mensen, maar hoe ervoor te zorgen dat sommigen zich voor die kerk inspannen? Menigeen zal immers zeggen: 'Mij niet gezien, laat een ander het maar opknappen.' We horen de arbeiders van het eerste uur al klagen: 'Die laatsten daar hebben één uur gewerkt, en u stelt hen gelijk met ons die de last van de dag en de brandende hitte hebben gedragen.' (Matteüs 20, 11)

Sengers verbindt de belofte van het Koninkrijk met het algemene sociale probleem van de collectieve actie, dat vaak wordt geïllustreerd met een voorbeeld uit de wereld van het watermanagement: iedereen is gebaat bij dijken, maar wie is zo gek om zich het vuur uit de sloffen te lopen om deze aan te leggen, wanneer je ook kunt afwachten tot anderen dat hebben gedaan. Omdat sommige actoren meer te verliezen hebben dan anderen of tot meer in staat zijn dan

anderen, omdat verschillende partijen coalities kunnen sluiten en omdat mensen tot het inzicht kunnen komen dat ze op elkaar zijn aangewezen, hebben we in Nederland toch droge voeten. Dit is een uitkomst die in het model van de rationele keuzetheorie vrijwel uitgesloten lijkt. Het probleem van de collectieve actie is dan ook vooral een probleem voor de rationele keuzetheorie zelf.⁸

In de oplossing die Sengers aandraagt, raakt het probleem volledig uit het zicht. Allereerst stelt hij de voortgang van 'het verhaal van God met mensen' ervan afhankelijk of *kerken* een manier vinden om mensen bij dit verhaal te betrekken en hen ertoe te bewegen 'iets af te staan voor het geheel'. Op deze wijze legitimeert hij het belang dat hij hecht aan het voortbestaan van kerken: zonder kerken kan het verhaal van God met mensen niet doorgaan. Vervolgens betuigt hij zijn instemming met de stelling van de Amerikaanse sociologen Rodney Stark en Roger Finke, dat de betrokkenheid bij een religieuze organisatie hoger wordt naarmate de verhouding met de omgeving meer onder spanning komt te staan. Hieruit volgt de aanbeveling aan kerken om zich sektarisch op te stellen, wat onder meer wil zeggen dat de collectieve goederen enkel ter beschikking worden gesteld aan hen die ook hebben meegedaan aan het produceren ervan. Met zo'n opstelling zullen ze groeien. Ofwel: weiger ze de deur, die meeliftende gelovigen, want een religieuze groepering die zulke lui toelaat trekt geen mensen meer die wél willen investeren. Die gaan naar een andere gemeente, waar de toegang nauw is en de beloning groot.

Is het probleem van de voortgang van 'het verhaal van God met mensen' nu opgelost? Nee, natuurlijk. Het uitgangspunt (de kerk belooft heil voor iedereen) is vervangen door een tegengesteld uitgangspunt (de kerk verschaft enkel heil aan haar actieve leden). De aanvankelijke theologische vraag wordt gevolgd door een antwoord op een andere, marketing-technische vraag naar strategieën van kerkgroei. De vraag was: hoe kan de kerk zich handhaven, opdat ze haar missie kan doen? Het ongerijmde antwoord: leg u toe op zelfhandhaving en wijzig uw missie.

De verleiding van de groei-ideologie is groot. Het terugkeerbeleid van minister Verdonk werd in het achtuurjournaal succesvol genoemd, omdat de remigratiecijfers waren gestegen sinds de vertrekpremies drastisch waren verhoogd. Hoe het de remigranten is vergaan, is niet bekend, sloot nieuwslezeres Sacha de Boer het item af. Wat is succesvol? In het verlengde van de stemming waarmee in kringen van de Rooms-katholieke Kerk en de Protestantse Kerk Nederland wordt gekeken naar groeiende gemeenten, wordt ook deze analyse door afgunst gestuurd: zij worden groot, en wij worden klein. De impliciete boodschap is dan: doe als zij en vorm u om tot een exclusieve, maar groeiende club; de expliciete: accepteer uw droevig lot en prijs u gelukkig met uw schone handen, die niet worden bevreemd door het praktiseren van uitsluiting. Om met Nietzsche te spreken: dit riekt naar een aanbeveling tot het cultiveren van ressentiment.

Een godsdienstsociologie die reflexieve aandacht heeft voor de eigen wijze van wetenschapsbeoefening onderkent haar eigen vooronderstellingen en strategische positie. Een praktische theologie van de kerkopbouw is gebaat bij een zekere theologische zelfbewustheid. Het primaire doel van de kerk is niet om te groeien. De kerk is er om God en mensen te dienen, om haar *missie* te volbrengen. Daartoe moet die kerk wel blijven bestaan⁹, maar dat is secundair. Als ze niet dient, dient ze tot niets. De kerk dient uitnodigend te zijn om mensen

Debat

mee te nemen in de beweging van het Koninkrijk. Of iedereen daarin zal binnengaan – daar ga ik niet over. Ik weet wel dat dit visioen mij, deel uitmakend van een christelijke kerk, troost en uitdaagt.

3. De these: de beweging van kerk naar sekte leidt tot groei

Ontdaan van de theologische inkleding resteert de 'cleane' sociologische these dat de groei van een kerk bevorderd wordt door de afgrenzing ten opzichte van de (moderne) buitenwereld. Met het oog op het, weliswaar secundaire, belang van handhaving zou deze these van belang kunnen zijn, ook als de mogelijkheid van grensafbakening zelf begrensd is vanuit inhoudelijke overwegingen. Maar is de these geldig, of op z'n minst plausibel, en dan met name voor de Nederlandse situatie?

groeien? hou

leden binnenboord

Sengers roept een *fata morgana* op van 'de grote kerken' (rooms-katholiek en protestants) die gebruik maken van de nieuwste media, actuele maatschappelijke thema's en aansprekende symbolen. Waar vind je die toch, vroeg ik me af toen ik dit las. In de meeste parochies die ik ken, worden oubollige liederen gezongen, de wereld waarin we leven genegeerd of veroordeeld, en qua symboliek valt er niet veel te beleven. Juist in evangelische kringen wordt met moderne media gewerkt, al is het maar om de liedteksten te projecteren, worden mensen met krachtige getuigenissen aangesproken op hun persoonlijk leven hier-en-nu, en klinken er swingende gospels. De nieuwe, groeiende kerken zijn evangelisch en gehecht aan de bijbel, ja, maar blinken niet uit door strakke eisen aan levensstijl en een lage oecumene. Integendeel, tegenover de sterke oriëntatie van de gevestigde kerken op de traditioneel-burgerlijke levensstijl en de eigen denominatie, staat de open, non-denominatieve opstelling van de nieuwe kerken. Op een journalist van *Intermediair*¹⁰ maakten dezelfde kerken die Sengers als zijn getuigen oproept (de Vrije Baptistengemeente te Drachten en De Pijler in Lelystad) zelfs zo'n ongedwongen indruk dat hij ze 'kerk à la carte' noemt. In navolging van godsdienstsocioloog Hijme Stoffels ziet hij dat deze kerken, maar niet alleen deze, ruimte bieden aan religieuze ervaring in een laagdrempelige, eigentijdse vormgeving. De suggestie dat juist eigentijdse vormen van kerk-zijn falen, is weinig aannemelijk.

Het verhaal over de Amish in Pennsylvania leert mij dat een religieus-etnische enclave erin slaagt om te blijven voortbestaan, dankzij een hoog kindertal en een succesvolle religieuze socialisatie. De resultaten van dit soort studies worden vaak ingebracht tegen de rationale keuzetheorie die Sengers juist wil verdedigen. Niet een gecalculeerd *toetreden* maar een sociaal afgedwongen *vasthouden* verklaart hier immers de groei.¹¹ De enige les die er uit te leren valt, is dat het hanteren van een strikt onderscheid tussen 'wij' en 'zij' kan bevorderen dat mensen binnenboord blijven. De bijgaande suggestie dat de moderne wereld van tractoren en telefoons totaal is buitengesloten is overigens niet helemaal correct. Er vindt onder de Amish wel degelijk onderhandeling met de moderniteit plaats, wat weer aanleiding geeft tot protest en afscheidingsbewegingen van meer orthodoxe stromingen.¹²

Het succes van de rooms-katholieke kerk in het mobiliseren van het katholieke volksdeel in de periode 1870-1960 leert dezelfde les. Het sterk aanzetten, en vooral sociaal verankeren, van een katholieke identiteit zorgde voor een hoge betrokkenheid. Maar Sengers gaat verder: indien de rooms-katholieke kerk de veranderingen na 1960 niet zou hebben doorgevoerd, was het kaartenhuis niet

TD 14

32

in elkaar gestort; de kerk heeft haar verval zelf veroorzaakt. In zijn proefschrift dacht hij daar nog anders over: ook dan zou de kerk kleiner zijn geworden, zij het met een hogere betrokkenheid van de leden dan nu.¹³ Inderdaad, een 'Gijsen'-strategie jaagt de mensen de kerk uit.

Sengers illustreert de 'church to sect'-these dus met voorbeelden van religieuze subculturen¹⁴ die zich met de dwang om erbij te blijven in een bepaalde context weten te handhaven, niet met wervende gemeenschappen die in de ogen van buitenstaanders iets waardevols in huis lijken te hebben. In de Amish-gemeenschappen in Pennsylvania vallen sociale gemeenschap en godsdienstige gemeenschap samen. In die zin vormen ze op dorpsniveau een volkskerk, evenals de rooms-katholieke kerk dat was binnen de katholieke zuil.¹⁵ Geen van beide zijn voorbeelden van de beweging van kerk naar sekte. Het zijn niet eens voorbeelden van de geloofsgemeenschappen in een religieus plurale samenleving waar de rationele keuzetheorie zich op richt.

Ik houd voorlopig de optie open dat kerken in Nederland succes kunnen boeken met een aansprekend aanbod, een toegankelijke opstelling en een actieve kern van 'religieuze virtuozen'.¹⁶ Het is zeer de vraag of het altijd en overal die strenge grensbewaking is die kerken doet groeien. Een recente Amerikaanse studie naar het geefgedrag van leden van strenge en exclusieve gemeentes lijken de vermoedens van de rationele keuzetheorie over het tegengaan van meeliftgedrag te bevestigen, maar de auteurs houden uitdrukkelijk de mogelijkheid open dat (financiële) investeringen in de geloofsgemeenschap vooral worden bevorderd door geloofsmotieven en niet door 'sektarische' regels die de leden doen afwijken van wat maatschappelijk gangbaar is.¹⁷ Buiten Noord-Amerika is de causale relatie tussen het stellen van grenzen en gemeentegroei bij lange na niet aangetoond.

4. Een alternatief: dienstbaar en zelfbewust

Wervende geloofsgemeenschappen zijn zeker van groot belang voor de Nederlandse situatie, waarin religieuze participatie steeds meer een keuze-karakter krijgt. Maar het is niet het enig mogelijke model, zoals verkondigd wordt in de stelling dat kerken duidelijke grenzen met hun omgeving moeten hebben. *Sekten* hebben duidelijke grenzen met hun omgeving nodig; *kerken* niet, die vallen er soms zelfs mee samen.

Verschillende typen van (religieuze) organisatie hebben elk hun eigen merites. Een gangbaar onderscheid in de organisatiesociologie is de typologie van Blau en Scott, die stellen dat elke organisatie met vier categorieën personen te maken heeft: leiding, 'gewone' leden, een contactpubliek en een wijdere omgeving. Elk van die vier kan domineren en onder al de vier typen die aldus worden onderscheiden zijn religieuze organisaties vertegenwoordigd.¹⁸

Allereerst de *onderneming* waarin de belangen van de baas of bazen voorop staan. In de religieuze sfeer kunnen we hier denken aan de priester met zijn heiligdom of wellicht ook de yoga-lerares met haar cursisten. Een ieder kan een beroep op de geboden diensten doen en die betrokkenheid kan kort duren. Vervolgens is er de *lidmaatschapsorganisatie*, waarbinnen de belangen van de leden voorop staan. We herkennen hierin de Amerikaanse 'congregations' die Max Weber in de vorige eeuw - en Erik Sengers in deze - *sekte* noemde. Inherent aan dit type is de impuls om leden te werven en te behouden, maar ook om te splijten wanneer een deel van de leden daar brood in ziet.

Dan is er de *service-organisatie* waarin het contactpubliek domineert. Kerken

Debat

die door een groot publiek worden bezocht voor de verzorging van religieuze diensten en rituele handelingen zijn vergelijkbaar met dienstverlenende instellingen als ziekenhuizen en scholen. Deze organisaties bedienen allerlei categorieën mensen, die zichzelf niet per se als leden van deze kerkelijke organisaties hoeven te beschouwen.

Tot slot is er de *instelling voor openbaar nut* waarin het belang van het algemene publiek prevaleert. Kerken die in een bepaalde samenleving (Ierland, Polen, of – op een kleinschaliger niveau: Staphorst - functioneren als volkskerk zijn van een publiek verzekerd omdat de kerk het monopolie heeft op maatschappelijk gangbare *rites de passage* rond geboorte, huwelijk en dood. In geval van een staatskerk, bijvoorbeeld de Nationale (evangelisch-lutherse) Kerk van Denemarken, is het helemaal duidelijk: wie onder het regime van deze staat valt, valt vrijwel automatisch onder het regime van gene kerk.

Voor deze discussie is, naast de lidmaatschapsorganisatie, vooral de dienstverleningsorganisatie van belang. Zowel de Rooms-katholieke Kerk als de Protestantse Kerk Nederland hebben een volkskerkelijke achtergrond, waarbij de PKN een inbreng heeft vanuit de, op de plaatselijke gemeente georiënteerde, gereformeerde kerken. In de huidige ontzuilde, ontkerkelijkte en religieus pluriforme context zijn deze kerken niet langer van een achterban verzekerd, maar dienen ze zich ervoor in te spannen dat mensen deel (blijven) nemen of erbij (blijven) horen. Sociologisch zijn de protestantse en katholieke gemeenten en

kerk mengvorm:

vrijwilliger en

gelegenheidsklanten

W
W

parochies te typeren als gemengde organisaties. Veel pastores en predikanten hebben de ervaring dat ze te maken hebben met een vereniging van vrijwilligers en een wisselende categorie van mensen die bij gelegenheid een beroep op de kerk doen. Naar mijn mening kunnen zowel opstellingen die zich meer naar de ene, als opstellingen die zich meer naar de andere doelgroep richten legitiem zijn. In de rooms-katholieke ecclesiologie van *Lumen gentium* (de dogmatische constitutie over de Kerk van het Tweede Vaticaans Concilie) worden gelovigen beschouwd als deel van het volk Gods en niet alleen als ontvangers van sacramenten. De kerk vormt een gemeenschap van gelovigen (*communio fidelium*) en biedt participatie aan het heilige (*communio sanctorum*). De huidige kardinaal Walter Kasper legt dit laatste begrip in fraaie katholieke taal uit als de deelname van individuen aan het leven van de drie-ene God, bemiddeld door Woord en Sacrament, in het bijzonder de Maaltijd van de Heer. Hoewel het lidmaatschapskarakter van de Rooms-katholieke Kerk hier ook meespeelt, ligt het accent elders: personen nemen deel aan een collectief ritueel dat hun gezamenlijke verbondenheid met één God verbeeldt, bewerkt en voedt. Ze wenden zich, pregnant geformuleerd, tot een kerk als instelling die een dienst verzorgt waaraan zij kunnen deelnemen ten bate van een christelijk leven.

Horen deze personen dan niet zelf tot die instelling? In het dienstverleningsconcept behoren ze in eerste instantie tot het contactpubliek van de organisatie. Toch geldt voor 'people processing organizations' als zorginstellingen en kerken dat zij, minstens voor zolang de dienstverlening duurt, wél deel uitmaken van de organisatie. Zij zijn immers niet slechts afnemers van een product dat buiten hen om bestaat, maar werken zelf mee aan het transformatieproces dat zich aan hen voltrekt.

Vraag is nu hoe deze gemengde lid/service-organisaties zich van elkaar onderscheiden, en waar de meeste toekomst in zit. Naar de eerste vraag heb ik, in samenwerking met het KASKI, onderzoek verricht voor wat betreft de rooms-

katholieke parochies in Nederland.¹⁹ Afgaande op de instemming van parochiebesturen met stellingen die hun parochie zouden kunnen karakteriseren, verschillen parochies van elkaar op de dimensie *toegankelijkheid* (met typeringen als 'Onze parochie reikt mensen een houvast aan, troost en een moment van saamhorigheid') en op de dimensie *christelijke profilering* (met stellingen als 'Het parool van onze parochie zou kunnen zijn: Als u niet opnieuw geboren wordt, zult u het koninkrijk zeker niet binnen gaan').

Bij de helft van de parochies gaat alle aandacht naar de toegankelijkheid, alsof bovenaan de agenda staat dat de exclusieve parochie vermeden dient te worden. Naar mijn inschatting – hierin stem ik met Sengers overeen – zijn de perspectieven voor deze 'open parochies' (hoog toegankelijk, laag christelijk profiel) beperkt. De exclusieve parochie (laag toegankelijk, sterk profiel), die volgens de rationele keuzetheorie een gouden toekomst tegemoet zou gaan, komt in de praktijk ondertussen nauwelijks voor. Interessant is vooral dat het om twee verschillende dimensies blijkt te gaan. Het is niet zo dat een parochie die een open aanbod aan allerlei zinzoekers voorstaat, automatisch terughoudend zou zijn om in te stemmen met uitspraken over een duidelijke christelijke identiteit. Een kwart van de rooms-katholieke parochies in Nederland willen toegankelijk zijn en hebben een sterk engagement met de christelijke traditie. Wellicht zijn de twee zelfs (rudimentair) verbonden: bij ons staat Jezus Christus centraal en daarom is iedereen welkom. Naar mijn inschatting houdt dit type parochie een belofte in voor de toekomst. Hier wordt niet voortgegaan op de weg van de volkskerk die voorbij is, men is ook niet bevangen door de tegenstelling met exclusiviteit, maar er wordt ingezet op een onderscheidende identiteit, waartoe behoort dat de parochie aan wil sluiten bij het reeds aanwezige religieus verlangen. Er is theologische en organisatorische creativiteit nodig om zo'n beeld van een parochie in de praktijk te brengen. Maar het is niet zo dat een dergelijke benadering gedoemd is te mislukken.

toegank
en ch
p1

Ook volgens de rationele keuzetheorie is trouwens voordeel te halen bij '*niche straddling*', het aanspreken van meerdere groepen in de samenleving.²⁰ Kerken, zoals de rooms-katholieke, die meerdere marktsegmenten bedienen, hebben een gunstige concurrentiepositie, die op kan wegen tegen het gemis aan sektarisme en de voordelen die dat met zich meebrengt.²¹ De Rooms-katholieke Kerk heeft een goede traditie in het geven van ruimte aan gelovigen die wensen dat er hogere eisen aan zichzelf (voor wat betreft geloofsleven en betrokkenheid) worden gesteld dan gebruikelijk. Groeperingen met een in die zin meer 'sektarische' oriëntatie wordt de ruimte geboden in ordes, congregaties of nieuwe bewegingen. De behendigheid van de Rooms-katholieke Kerk om hiermee om te gaan behoort tot de verklarende factoren van haar ongekeerde succes als 'survivor'.²²

Van de toekomst weet ik niet zo veel af, maar van een parochie die gasten verwelkomt mag je verwachten dat die het beter doet dan één die nauwelijks te vinden is, net zoals een parochie die haar christelijke engagement uitstraalt, meer aanwas kan verwachten dan een parochie die betekenisloos lijkt. Ik vermoed dat hier de aandachtspunten liggen.

5. Epiloog: Europees en katholiek

Nederlandse katholieke parochies laten een variant zien op een Europees patroon.²³ Terwijl de Amerikaanse literatuur de dominantie van het concept van

Debat de lidmaatschapsorganisatie laat zien, zien we in Europa, tegen de historische achtergrond van de volkskerk ('*cuius regio, illius religio*') een gemengd beeld, waarin naast het lidmaatschapsconcept ook het concept van de dienstverleningsorganisatie een plaats heeft. Een belangrijk verschil met de volkskerk hierbij is dat de dienstverleningsorganisatie niet de macht heeft om mensen te socialiseren in een bepaalde traditie, maar in hogere mate afhankelijk is van de keuzes die mensen maken.

Om onze eigen context goed te begrijpen, is het van belang om te zien dat deze, ondanks toenemende overeenkomsten, verschilt van de Noord-Amerikaanse situatie. De institutioneel-religieuze cultuur van de Verenigde

katholieke geloofs- Staten wordt getekend door de norm om lid van een geloofsge-
brieven: christelijk meenschap te zijn, een norm die uitstekend past bij congregationalistische stromingen in de ecclesiologie, waarin het hoogste kerkelijke gezag wordt gesitueerd in de plaatselijke vergadering van gelovigen. De Europese traditie wordt getekend door de norm om de kerk als een nuttige instelling te zien²⁴. Deze norm sluit aan op de visie van een wereldkerk die meent dat de kerk er is om het heil toegankelijk en beschikbaar te houden voor het gehele volk Gods.

Met deze notie van katholiciteit correspondeert een positieve waardering van het algemeen menselijke religieus verlangen. Het verlangen naar Hem is ons ingeschapen, als deel van Gods aanwezigheid in de schepping. Kerken beschikken niet exclusief over het heil, maar cultiveren een traditie van omgang met de verborgen Aanwezigheid in de wereld, van interpretatie van zijn Boodschap voor deze wereld, en van gemeenschapsvorming in de Geest van liefde. Dat zijn de, zeer katholieke, geloofspapieren die ik op tafel leg. Naast afgrenzing ten opzichte van niet-christenen, of liever de uitnodiging tot het maken van een duidelijke keuze om Jezus te volgen, hoort ook deze inhoudelijk gemotiveerde openheid tot het erfgoed van de christelijke traditie. Al het ecclesiologische denken dat zich richt op het voortbestaan of de groei van de eigen club, hetzij door iedereen toe te laten, hetzij door strenge eisen te stellen, is de weg kwijt.

Uitgangspunt van het kerkelijk optreden dient te zijn een perceptie van de nood van de wereld, vanuit en gevolgd door een besef van de eigen missie. Onze laatmoderne wereld wordt gekenmerkt door de dwang om individu te zijn, met alle existentiële onzekerheid die dat met zich meebrengt, terwijl tegelijkertijd grote categorieën mensen te laag opgeleid, te weinig mobiel, te weinig flexibel zijn om mee te draaien in de fluïde, snelle netwerksamenleving. De grote valkuil voor het kerken is hier het denken in termen van de reddingsboot.²⁵ 'Jezus volgen in deze wereld betekent niet het zoeken naar de nooduitgang', is een stelling die Youth for Christ ooit aan de kerkdeuren timmerde. Het is de opdracht van de kerk om uit te dragen dat mensen niet bang hoeven te zijn, omdat dat Koninkrijk van Hem, weet u nog wel, er aan komt. Sterker nog, het is midden onder u.

dr. Kees de Groot is socioloog en theoloog, verbonden aan de Universiteit van Tilburg als universitair docent praktische theologie. c.degroot@uvt.nl

1. Hermann Denz, 'Religiosität und Kirchlichkeit im Wandel: Versuch einer Typologie', in: I. Baumgartner, Chr. Friesl & A. Máté-Tóth (red.), *Den Himmel offen halten*, Tyrolia-Verlag Innsbruck-Wien 2000, p. 15-21.
2. Loek Halman & Veerle Draulans, 'Contemporary beliefs and practices in contemporary Europe', in: Wil Arts & Loek Halman, *European Values at the Turn of the Millennium*, Brill Leiden, 2004, p. 309.
3. J.W. Becker, *De vaststelling van de kerkelijke gezindte in enquêtes. 40% of 60% buitenkerkelijken?* [Werkdocument 93], (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau), 2003; J. Massaar-Remmerswaal & T. Bernts, *Kerncijfers 2003*, KASKI, Nijmegen 2004.
4. J.W. Becker & J.S.J. de Wit, *Secularisatie in de jaren negentig. Kerklidmaatschap, verandering in opvattingen en een prognose*, Sociaal en Cultureel Planbureau Rijswijk, 2000, p. 40-41; J.W. Becker, *o.c.*, 2003; Joris Kregting & José Sanders. 'Waar moeten ze het zoeken?' *Vindplaatsen van religie en zingeving bij jongvolwassenen*, KASKI Nijmegen, 2003.
5. Berekend op grond van SILA-cijfers (Massaar-Remmerswaal, *o.c.*, 27).
6. Peter van Rooden, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990*, Bert Bakker Amsterdam, 1996, p. 22-23. Vgl. Hijme Stoffels, 'Opkomst en ondergang van de buitenkerkelijke' in: Gerben Heitink & Hijme Stoffels (red.), *Niet zo'n kerkganger. Zicht op buitenkerkelijk geloven*, Ten Have, Baarn, 2003, p. 21 op grond van onderzoek van Joke Spaans.
7. Ook de herberg van Hendriks is lang niet zo open als Sengers beweert. Vgl. de kritiek van Gerard Dekker, Maarten den Dulk en Gerben Heitink in: Gerben Heitink, Jaap van der Meent & Sake Stoppels (red.), *Een gezamenlijke trektocht. Meedenken met Jan Hendriks over gemeenteopbouw*. Kok Kampen, 1998.
8. Zie Abram de Swaan, *Zorg en de staat*, Bert Bakker Amsterdam, 1989, p. 14.
9. Volgens de wat ver doorgezette visie van Gianni Vattimo (*Ik geloof dat ik geloof*, Boom Amsterdam, 1998) past zelfs een volslagen ontleding in de missie van de christelijke traditie.
10. van 10-3-2005
11. Kevin Christiano, William H. Swatos en Peter Kivisto, *Sociology of Religion. Contemporary developments*. Altamira Press Walnut Creek, 2002, p. 244-247.
12. Peter Ester, *De stillen op het land. Kleine sociologie van de Amish in Amerika*, Kok Kampen, 1996, p. 83-119; p. 134-136.
13. Erik Sengers, 'Al zijn wij katholiek, wij zijn Nederlanders'. *Opkomst en verval van de katholieke kerk in Nederland sinds 1795 vanuit rational-choice perspectief*, Eburon Delft, 2003, p. 193.
14. Voor de rooms-katholieke zult is deze aanduiding gemeen goed. Voor de Amish wordt deze verkozen boven die van de sekte door Peter Ester, *o.c.*, p. 43-44.
15. In de veelgebruikte inleiding van Meredith McGuire (*Religion: the social context [fourth edition]*, Wadsworth Belmont CA, 1997, p. 150.) wordt gewezen op de noodzaak om bij het gebruik van een kerk/sekte-typologie de maatschappelijke context, het niveau van analyse en de periode te specificeren.
16. Kees de Groot, *Dienstverlening door virtueuzen. Over betekenis en toekomst van de katholieke liquid church*, Lezing Soeterbeeck (nog niet gepubliceerd), 2005.
17. Daniel V.A. Olson & Paul Perl, 'Free and Cheap Riding in Strict, Conservative Churches', *Journal for the Scientific Study of Religion* 44(2), 2005, p. 140.
18. Kees de Groot, 'Kerkelijk management met een missie', in: *Praktische theologie*, 31(3), 2004, p. 299-333.
19. Kees de Groot, Joris Kregting en Erik Borgman, 'The Positioning of the Parish in a Context of Individualisation', in: *Social Compass* 52(2), 2005, p. 211-223.
20. Rodney Stark & Roger Finke, *Acts of Faith. Explaining the human side of religion*, University of California Press, Berkeley, 2000, p. 215.
21. John A. Auping, *The Dynamics of Growth in Christian Churches*, Paper presented at the Annual Meeting of the Society for the Scientific Study of Religion, VA Norfolk, 2003.
22. Vgl. Roger Finke & Patricia Witberg, 'Organizational renewal from within. Explaining revivalism and reform in the Roman Catholic Church', *Journal for the Scientific Study of Religion* 39(2), 2000, p. 154-170; Enzo Pace, 'Word talrijk en vermenigvuldigd u. Van organisch model naar een pluraliteit van modellen in het hedendaags katholicisme', *Concilium* 39(3), 2003, p. 59-70.
23. Grace Davie, *Europe: The Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*, Darton, Longman & Todd, London, 2002.
24. Davie *o.c.*, p. 43
25. Deze specifieke invulling verantwoord ik in mijn paper 'The Church in Liquid Modernity. A Sociological and Theological Exploration of a Liquid Church', gepresenteerd op de ISERT-conferentie, Bielefeld, 2004, te verschijnen in de serie 'Empirical Studies in Theology' (Brill, Leiden).